

DİL VE ZİHİN ÜZERİNE FELSEFİ BİR DEĞERLENDİRME**Ahmet ALKAYIŞ²****ÖZ**

Bu makalede dil ve zihin konusu dilbilim bağlamında ele alınmıştır. Dil, insanın varoluşundan beri merak edilen, üzerinde durulan konulardan biridir. Dil üzerinde her ne kadar önceki çağlarda çalışmalar yapılmasına rağmen 19. ve 20. yüzyıla kadar derinine inip sorgulanmamıştı, sistemli hale gelmemişti. Tarihsel bakış açısının egemen olduğu on dokuzuncu yüzyılda dil zaman içinde bir evrim, bir değişim, bir gelişme olarak ele alınmıştır. İnsan, kavram ve dil işaretleriyle beraber bu dünyayla karşılaştırılamayan, bu dünyanın zihinsel kaynağı gereğince çok yakın olan mitos, dil, felsefe, sanat ve dinin oluşturduğu biçimler dünyası içinde bulunur. Dilin felsefi tarzda yapısına bakıldığında varlığın zihinsel bir sembolüyle beraber aynı zamanda simgeleştiren bir varlık olduğu da görülür. Dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Noam Chomsky'nin; dil kullanımı, dil edinme yolu, dolayısıyla dilin deneyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil, Zihin, Dilbilimci Noam Chomsky, Ferdinand de Saussure.

A PHILOSOPHICAL EVALUATION ON LANGUAGE AND MIND**ABSTRACT**

In this article, language and mind are discussed in the context of linguistics. Language is one of the topics has been discussed and wondered since human's existence. Although many studies have been conducted in the ancient times, language has never been more

² Üsküdar Üniversitesi.

examined and became systemized until 19th and 20th centuries. In the 19th century, when the historical perspective dominated, language was treated as an evolution, a change, a development in time. Human cannot be compared with concepts and language signs and lives in worlds of styles such as myth, language, philosophy, art and forms of religion, which are very close to the mental source of this world. It is also seen that when language is viewed in philosophical style, it is a being that simultaneously symbolizes a mental symbol of existence. Linguist Ferdinand de Saussure and Noam Chomsky evaluated the use of language, the way of acquiring language, and therefore the relation between language and experiment.

Keywords: Language, Mind, Linguist Noam Chomsky, Ferdinand de Saussure.

GİRİŞ

İnsan, kavram ve dil işaretleriyle beraber bu dünyayla karşılaştırılamayan, bu dünyanın zihinsel kaynağı gereğince çok yakın olan mitos, dil, felsefe, sanat ve dinin oluşturduğu biçimler dünyası içinde bulunur. Dilin felsefi tarzda yapısına bakıldığında varlığın zihinsel bir sembolüyle beraber aynı zamanda simgeleştiren bir varlık olduğu da görülür. N.Chomsky; insanların zekâ düzeyleri ne olursa olsun, bir dili kullanmayı becermek gibi olağanüstü karmaşık ve zor bir işi, bu konuda önceden düzenlenmiş bir öğretim bile görmeksizin, küçük yaşta ve kısa zamanda dili konuşma becerisine sahiptir. N. Chomsky’e göre (2001) dilin öğrenilmediğini bile söyleyebiliriz. Eğer akla uygun bir benzetme istenirse, belki bir “oluş” dan “büyüme” den söz edilebilir. Dil zihin içinde oluşur, tıpkı bedenin fiziksel dizgelerinin bilinen biçimde oluştuğu gibi. Nasıl kollarımızın, bacaklarımızın belli bir büyüklüğe ulaşması ya da ilk yıllarımızda ergenliğe ulaşmamız önceden–izlencelenmiş ise, aynı biçimde dili öğrenmemiz de

önceden–izlencelenmiştir. N.Chomsky kendinden önceki dilbilimcilerin varsayımlarını sürdürmesine karşın, onlardan kesin çizgilerle ayrılır.

Gerçekten önemli olan şu olsa gerek: Yirminci yüzyıl felsefesini en çok uğraştıran bir sorun varsa, bu dil ile dünya arasındaki ilişki olmuştur. Tek bir örnek vermek üzere Wittgenstein yaşamı boyunca bu sorun üzerine durduğu söylenebilir. Dilbilimci Chomsky; dil kullanımı, dil edinme yolu, dolayısıyla dilin deneyle olan ilişkisinin Anglo-Sakson felsefe geleneğinden farklı bir yapıda olduğunu öne sürer. Dolayısıyla Anglo-Sakson felsefenin temel uğraşlarından olan olgu-değer ikileminin bir çözümünü vermeye çalışan Wittgenstein, bilinebilecek şeylerin olguyla sınırlı kalacağı kanısına varmıştır. *“Olguların toplamı, neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda da bütün nelerin olduğu gibi olmadığını belirler”* (Wittgenstein, 2008: 15).

Böylelikle diyebiliriz ki, dünyayı oluşturan ya da dolduran olgular, değer alanını dünyanın dışına sürüklemeye zorlanırlar. Dilin sınırlarını belirleyen etkenin olgular olması ve dünyanın da bu olgulardan oluşması, değer alanının dünyada yerinin olmadığını zorunlu olarak söyler. Wittgenstein’in felsefi temellendirmesinde belirtmeye çalıştığı temel konu işte budur. Dil ile dünya arasında kurulan bağıntı, dilin de dünya gibi olgusal olmasından değil, dilin dünyanın sınırları içinde yer almasından kaynaklanır. Olgusal olma ve dünyada yaşama arasındaki eşdeğerlikte buradan gelmektedir. Wittgenstein’in ifade ettiği gibi, *“dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler”* (Wittgenstein, 2008: 133).

Dil, dünyanın sınırlarını belirlerken aynı zamanda olguların sınırlarını da belirlemiş olmuyor mu? Çünkü dil dünyanın içinde var olmakla dünya tarafından sınırları çizilmiş olmaktadır. Dünyanın sınırlarını çizen temel unsur ise, olgudan başkası değildir. Buradan dünya ile yaşamın aynı olduğu sonucu kolayca çıkar; çünkü Wittgenstein’a

göre “*dünya ile yaşam birdir*” (Wittgenstein, 2008: 135). Wittgenstein’de hakikat ve anlam sorununa baktığımızda cümlelerin hakikati oluşturan biricik unsur olduğunu belirtir. Çünkü dili oluşturan unsur, cümle yani önermedir. Gerçeklik dilde açığa çıkıyorsa, bu ancak önermeler yoluyla olur: Dolayısıyla “*tümceler toplamı dildir*” (Wittgenstein, 2008: 45). Sonuç olarak Wittgenstein gibi Chomsky’de dilin yapısını incelemenin, zihnin, dilin özgür ve yaratıcı bir biçimde kullanılmasının temelini yaratan özelliklerini ortaya çıkaracağına inanıyor, böylelikle bunu “Dil ve Zihin”de göstermeye çalışıyor.

1. DİLBİLİME GİRİŞ

Dil, yüzyıllardır özgül bir düşünce konusu olmasına karşın, dilbilim çok yeni, bir bilim dalıdır. Dilbilimin ortaya koyduğu dizge (sistem), yapı, kod, ileti (mesaj), gösterge, gösteren, gösterilen, dizim, dizi, göstergebilim, bağlam gibi kavramlar henüz geniş halk kitlelerine mal olmamıştır, ama son dönemlerde dil üzerinde gelişmeler yadsınamaz düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılda dil üzerinde durulup, dilde çalışmalar artmıştır.

Dilbilimci denilince, insanların sordukları ilk soru: “Acaba siz kaç dil biliyorsunuz?” Olmuştur. Dilbilimci, birçok dil konuşan ya da bilen bir kimse değildir. Bir fizikçinin bir elektrik ustası olmadığı gibi. Ünlü bir fizikçinin bozulan çamaşır makinesini ya da televizyonu tamir edememesi ne kadar olağansa, bir dilbilimcinin de birçok dil bilmemesi o kadar olağandır.

Dilbilimcinin bildiği şey dillerin nasıl oluştuğu ve dillerin nasıl meydana geldiğidir. Dilbilimci dilleri yapılarıyla, kurallarıyla ve işleyişleriyle bilir; başka bir deyişle, onların biçimlerini bilir. Bir fizikçinin doğadaki olayları fiziğin konusu yapması gibi, bir dilbilimci de dili kendi biliminin, yani dilbiliminin konusu yapar.

Dilbilimci tıpkı bir duvar ustası gibidir. Usta; tuğlayı, harcı ve taşları ne zaman, hangi sırada kullanacağını çok iyi bildiği gibi dilbilimci de dilin kurallarını bilir.

“Dilbiliminin en belirgin çelişkilerinden biri imparatorluğunu insan soluğu üzerine kurmuş olması ve gerçekliklerin incelenmesine özen göstermesidir. Fizikçi bir taş, radyasyon yayıp yaymadığını anlamak için inceler. Dilbilimci ise, dili bütün zenginliği ve karmaşıklığı içinde hem eşzamanlı hem de artzamanlı boyutta inceler” (Kıran, 2006: 21).

2. DİLBİLİM TARİHİ

Dil, insanlığın varoluşundan beri merak edilen, üzerinde durulan konulardan biri. Dil üzerinde her ne kadar çalışmalar yapılmışsa da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl kadar derinine inip sorgulanmamıştı, sistemli hale gelmemişti. Tarihsel bakış açısının egemen olduğu on dokuzuncu yüzyılda dil zaman içinde bir evrim, bir değişim, bir gelişme olarak ele alınmıştır.

Dil kadar insana yakın, dil kadar insandan ayrılmaz bir nesne yoktur. Çünkü insan, alış veriş yaparken, sevgi sözcükleri kullanırken, kavga ederken, kendi kendiyile konuşurken hatta düşünürken hep dili kullanır. Ama böylesine yakın, böylesine tanış olduğumuz dil -tıpkı zaman gibi- ne olduğu sorulduğunda, inceleme konusu yapılmak istendiğinde belirsizleşir, tanınmaz olur, sanki yok olur. Nermi Uygur, Augustinus’un “zaman” için söylediği ünlü sözü “dil”e uyarlayarak şöyle der: *“Dil nedir ki? Kimse bana sormayınca, biliyorum. Birine açıklamaya kalkınca da bilmiyorum. Onun için dilin ne olduğunu çepeçevre göz önüne sermeye yeltenmeyeceğim. Yalnız, bir yaşantımı, beni (o hep bildiğimizi sandığımız) dil-varlığına götüren günü anlatmak, sonra da ilgili biriki düşünme doğrultumu azıcık deşip bırakmak istiyorum”* (Uygur, 2008:9).

Nermi Uygur; dil üzerindeki çalışmalarında, dilin güçlü etkilerinden bahseder. Dilin; tarih, din, bilim, edebiyat ve eğitim gibi kültürün her yöresinde etkisini görmek mümkündür.

“F. de Saussure’ün de belirttiği gibi, dil sadece dilcilerin işi değildir. Günümüz dilbilimi birkaç dilbilimcinin çalışması sonucu ortaya çıkmış bir bilim dalı değil, 2500 yıllık uzun, tarihsel bir geçmişten miras aldığı ilke ve kavramları eleştirip geliştirerek oluşmuş, oluşumunu bugün de sürdüren bir bilim dalıdır. Bu nedenle, dilbilime geçmişten kopuk bir bakış açısı pek sağlıklı değildir. Çünkü bu bakış açısı her zaman bir ölçüte, belli bir noktaya göre yer alır. Yunan ve Roma düşünce sınırları göz önüne alınmazsa geleneksel batı dilbilgisi yapılarının işleyişlerini anlamak biraz zorlaşır. Bu durumda, dilbilimle ilk kez karşılaşan, uzman olmayan bir kimse ya da öğrencinin dilbilim tarihçesine ilişkin biraz da olsa bilgi edinmesinin yararlı olacağı kanısındayız. Her bilim gibi dilbilim de geçmişe dayanır, bunu sadece geleneksel öğretilere karşı çıkarak, onları çürüterek değil; aynı zamanda onları geliştirerek, yeniden biçimlendirerek yapar” (Kıran, 2006: 31).

Dil üzerinde çalışma yaparken; dilin tarihsel, toplumsal ve kültürel öğelerini göz önünde bulundurmalıyız. Dil, tek başına incelenen bir alan değildir. Dille ilgili araştırmalar yukarıdaki üçgenden (tarihsel, toplumsal ve kültürel) hareket edilerek yapılmalıdır.

3. DİLBİLİM NEDEN BİR BİLİMDİR?

Dilbilim açıklamasına başlarken: “Dilbilim nedir?” sorusuyla başlamak daha isabetli olacaktır. En genel tanımıyla dilbilim, dil yetisinin ve doğal dillerin bilimsel olarak incelenmesidir. Burada önce dil yetisi ve doğal dillerin ne olduğu açıklamakta

Fayda vardır. Çok gerekli olmasına karşın, dil yetisiyle dil arasındaki ayrım her zaman göz ardı edilmiştir.

“Dilbilim, 1950’den sonra bir pilot-bilim rolü üstlenerek insan bilimleri arasında ayrıcalıklı bir yer kazanmıştır. Bugün budunbilim, toplumbilim, ruhbilim, ruh çözümlemesi dilbilimin yöntem ve terimcesinden büyük ölçüde yararlanmıştır. Çağdaş dilbilimin bir bilim dalı olduğunu söylemek, beraberinde birtakım içermeleri de getirmektedir. Dilbilimin temel görevi dilin betimlemesini yapmaktır. Bu betimleme her türlü kuralcılıktan uzak, olguların salt gözlemine dayanır. Bu anlamda, dilbilim kesin (matematik) bir bilimdir: Bir nesnesi, bir alanı, bir de yönetimi vardır. A. Martinet’in deyimiyle “Bir incelemeye, olguların gözlemine dayanıp bir takım estetik ve ahlak ilkeleri adına, bu olgular arasından bir seçme yapılmasını önermekten kaçındığı zaman bilimsel denir. Bu durumda, <<bilimsel>> <<kuralcılığın>> karşıtıdır” (Martin’den akt. Kıran, 2006: 45).

O halde; dilbilim, dilin belli durumdaki oluşumunu araştırır. Çağdaş dilbilimin getirdiği en büyük yeniliklerden biri, dil inceleme konusunun ve dil alanının belirlenmesidir. Dilin sınırlarını yani dil üzerinde yapacağı çalışmaların kasnağını belirlemiştir. O halde, dilbilimci bütün çalışmalarını doğal dillerin betimleme, bu doğal dillerin işleyişi ve yapısı konusuna yer vermiştir.

N. Chomsky’nin dilbilim üzerindeki çalışmalarının çıkış noktası hocası Z. S. Harris’in kendine yeni bir doğrultu araması üzerine, öğrencisi N. Chomsky 1957 yılına doğru yapısalcı ve dağılımcı dilbilimini eleştirerek, dilbiliminde bir çığır başlatmış ve dağılımsal çözümlemede kullanılan sınıflama tekniğinin bazı dil olgularını açıklayamadığını, bunların yetersiz ve eksik olduğunu ispatlayıp dilde bir devrim gerçekleştirmiştir. Chomsky’nin döneminde “Amerikan Yapısalcılığı’na” bakmakta yarar vardır.

4. DİL FELSEFESİNDE AMERİKAN YAPISALCILIĞI

“Söz konusu savların en ilginç gelişmesi, Z. S. Harris’in 1950 yılına doğru geliştirdiği “dağılımcılık”tır. Dağılımcılık her şeyden önce bir yöntemdir. Belli bir bütünceden yola çıkarak, bu bütüncenin bağlı olduğu dilin dilbilgisini saptayacak yolları araştırır. Temel yöntem, birimlerin bütün dağılımlarının (dağılım: bir dilsel birimin ortaya çıktığı bağlamların tümüdür.) saptanmasıdır. Dağılımları aynı olan birimler, eş değerli birimler sayılarak aynı sınıfta birleştirilir.

Amaç, bilimsel bir ölçütle belirlenmiş sınırlı sayıda sınıfa ulaşmaktır. Bu sınıflardan yararlanılarak tümceler formüllerle belirtilebilir” (Kıran, 2006: 153).

Z. S. Harris’in yukarıda açıkladığı yönetimin sonuç vermemesi üzerine N. Chomsky’nin getirdiği eleştirilerin, dağılımcı bakış açısının, bir konuşucunun o zamana kadar hiç duymadığı, dolayısıyla belleğinde bir bütünce oluşturmayan sayısız tümce üretme ve anlama olanağını açıklayamamasıydı.

N. Chomsky konuşucunun yaratıcılığının sadece bir dilin dilbilgisinin bilmekle yeterli olmadığını ve dilsel birimlerindeki sıradan düzenlenişini aştığını kanıtlamıştır. Sonuç olarak yirminci yüzyıl başlarında Avrupa’daki dilbilimciler, çeşitli düzeylerdeki dilsel birimleri araştırmaya ve bu birimler arasındaki karşılıklı ilişkileri saptamaya çalışırken dizge ve yapı kavramını bulmuşlar.

5. NOAM CHOMSKY: ÜRETİCİ DÖNÜŞÜMSEL DİLBİLGİSİ

Dil’e matematiksel bir biçim vermek isteyen N. Chomsky varsayımsal-tümdengelimli yöntemini kullanmasından kaynaklanır. Bu yorumlamayı yaparken belki biraz haddimi aşıyorum ama günümüzde kim çağdaş dilbilimden söz ederse N. Chomsky’nin üretici-dönüşümsel dilbilgisine göndermede bulunur. N. Chomsky kendisinden sonra gelen çoğu dilbilimciye referans olduğunu görmekteyiz.

N. Chomsky'e göre, dilbilim kuramı, konuşucu – alıcını edincini inceler. Bu edinç sayesinde, konuşan özne şu ya da bu tümcenin dilbilgisi kurallarına uygun olup olmadığını değerlendirir; kısacası dilbilgisel tümceleri dilbilgisel olmayan tümcelerden ayırır. Dilbilgisel kurallarını açıklamak için B.Çotuksöken Felsefi Söylem Nedir? adlı eserinin “Dilde Varolan” bölümünden hareket ederek, kategoremantik ve sinkategoremantik terimlerini açıklayacağız.

“Güçlüklerin ağırlıklı bir biçimde duyumsandığı alan dil alanıdır; dilde varolanları üç öbekte ele almak olanaklıdır: Dilde varolanların birinci öbeğini oluşturanlar, imlemini, kavram aracılığıyla dışdünyada bulunan yapılardır; ikinci öbeği oluşturanların imlemi salt düşünmede yer alır; üçüncü öbeği ise salt dilin kuruluşunda yer alan yapılar oluşturur. Sonuncuları, dilsel anlatımların bağlamlarını belirginleştirirler. Örneğin ‘kalem’ terimi imlemini dış dünyada bulur; ancak ‘bu kalem’ dediğinde ‘şimdi ve burada’ bulunan, öznenin algıladığı bir kalem söz konusudur; ama ‘bu’ nerededir? ‘Bu’ sadece dilde var: onun dış dünyada bir imlemi söz konusu değildir. Gramer-mantık yapısını kuran bütün terimler, eskilerin deyişiyle sinkategoremantik terimler sadece dilde vardır; dile biçim veren bunlardır. Hangi sinkategoremantik terimin dışdünyada dolaylı olarak imlediği bir nesnesi vardır? ‘Eğer’, ‘tüm’, ‘ise’, ‘veya’nın dışdünyadaki imlediği bir nesnesi var mıdır? Dilbilgisi terimleri, dildeki mantıksal kuruluşların oluşmasını sağlar; dil aracılığıyla ve özellikle dildeki bu öğeler aracılığıyla, iletişim sağlanabilir. Dil salt kategoremantik terimlerden oluşsaydı, iletişim olgusu çok genel çizgilerle ancak belirebilirdi” (Çotuksöken, 2000: 50).

Kategoremantik terimlere örnek vermek istersek; insan, beyaz, taş, kalem. Eğer dil salt kategoremantik terimlerden oluşsaydı, dil bize çok genel bir anlam verecekti. Sinkategoremantik terimler olmadığı takdirde dil, kavramlar yalın, sıradan bir yansıması olarak kalacaktı; anlam katları olmayacaktı. Ve bu terimler olmadığında, anlamsal

zenginlikler gerçekleşmeyecekti. Tabi ki sinkategorematik terimler de tek başına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmeyecekler. Örneğin, sayı sisteminde sıfır kendi başına alınırsa hiçbir şey imlemez. Fakat biz onu başka sayılarla birlikte kullanırsak o zaman oluşan sayı yeni bir şey imler.

6. DİL VE ZİHİN

6.1. Doğal Dillerde Biçim Ve Anlam

İnsan dilini incelediğimizde, kimilerinin ‘insanın özü’ diyebileceği şeye, zihnin, bugüne kadar bildiğimiz kadarıyla, yalnızca insana özgü olan ve insanın bireysel ya da toplumsal varoluşunun belirleyici yanlarından ayrılmayan ayırıcı niteliklerine yaklaşıyoruz. Dilin olağan kullanımı, bu anlamda, yaratıcı bir etkinliktir. Olağan dil kullanımının bu yaratıcı yanı, insan dilini, bilinen hayvan iletişim dizgelerinden ayıran temel özelliğdir. İnsanın, eşsiz zihin özellikleri sayesinde medeniyet, teknoloji, kültür yaratıp; bu yarattıkları üzerine düşünme yeteneğine sahip bir eğilim doğuyor.

“İnsanın dil yeteneğinin öteki beşparmaklılarda da bulunduğunu destekleyen daha ciddi bir usamlama varsa, ben bilmiyorum. Aslında, bana öyle geliyor ki, eldeki bütün kanıtlar, dili edinme ve kullanma yeteneğinin türü özgü bir insan yeteneği olduğunu, insanın dilinin doğasını belirleyen ve kökleri insan zihninin kendine özgü yapısında bulunan çok derin ve sınırlayıcı ilkeler olduğunu destekler niteliktedir” (Chomsky, 2001: 154).

Dil yetisi insanlara özgü bir yetidir. Tüm insanlarda varolan ve başkalarında yani diğer canlılarda var olmayan, benzersiz bir yeti. Dil, bizim ortak biyolojik doğamız doğrultusunda belirlenmiştir. Düşünce ve kavrayışa derin bir biçimde nüfuz eder ve doğamızın temel bir bölümünü oluşturur.

Chomsky, insanı dile ilişkin bir inceleme yapmaya yöneltebilecek çok sayıda şey var. Kişisel olarak benim merakımı uyandıran, en başta, dil incelemesinden, insan zihninin içkin özelliklerini ı ışık tutacak bir şeyler öğrenme merakı olmuştur.

Dil bilim alanındaki çağdaş çalışmalarının en ilginç yanı, dil yapılanmasının, zihninin özelliklerinin evrensel yansımaları olduğu öne sürülen ilkelere açık seçik bir anlatım verme çabaları ile özel diller hakkındaki bir takım olgulara dayanarak açıklanabileceğini gösterme çabalarıdır. Böyle bakıldığında, dilbilim, insan ruh bilimin bir bölümden, insanın zihinsel yeteneklerini doğasını ve bu yeteneklerini işletilme biçimini belirlemeye çalışan bir bölümden başka bir şey değildir.

“Dil bilgisi kuramı şu soruyla ilgilenir: Bir kimsenin, kendi diline ilişkin bilgisinin, onun dilden olağan ve yaratıcı bir biçimde yararlanmasını olanaklı kılan bilginin doğası nedir? Bir dili bilen kimse, sonsuz bir olası tümceler kümesi için kesin bir biçimde ses ve anlamlar belirleyen bir kurallar dizgesini öğrenmiş demektir. Bu nedenle her dil (bir ölçüde), sınırsız bir alanda geçerli belli bir sayıdaki ses ile anlam eşleşmesinden oluşur” (Chomsky, 2001: 156).

Bir dil bilgisinin, belli bir yapı kümesi ‘ürettiğini’ söylemek, onun bu kümeyi kesin bir biçimde belirlediğinin söylemekten başka bir şey değildir. Bir dilin dilbilgisinin, bu anlamda, sonsuz bir “yapısal betimleme” kümesi ürettiğini biliyoruz.

“Bill sık sık John tarafından ziyaret edilmekteydi” diyebilirim ama ‘John sık sık Bill’i ziyaret etmekte diyemem’: John sık sık Bill’i ziyaret etti demem daha doğru olur. Bana fizik Einstein tarafından öğretildi ama ‘Einstein bana fizik öğretmekte diyemem; daha çok Einstein bana fizik öğretti diyebilirim. Genel olarak, etken ve edilgen tümceler eşanlamlı olur; derin yapıları da aynıdır” (Chomsky, 2001: 162).

Chomsky'e göre (2001: 154), dil insan doğasına ilişkin çalışmaların bir parçasıdır. İnsan zekâsı ve insan doğasının en önemli yönünü oluşturur. Kuşkusuz, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip bir yeteneğe sahip oluşudur. İnsan dili, sevinç, acı, açlık gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. Dil yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlandırılmamalıdır.

“Kuşkusuz, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip bir yaratık oluşudur. İnsan dili, sevinç, acı, açlık gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. Dil yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlanamaz. N. Chomsky, “insan kendi türüne özgü bir yeteneğe, genel akla ve de dış olaylara bağlı olmayan benzersiz bir zihinsel düzenleme tipine sahiptir. İnsan, dili serbest bir anlatım ve düşüncüyü araç olarak kullanabilecek yetenektedir.” der. Örneğin, hiçbir hayvan, en yetenekli şempanze bile, insan dilini öğrenemez. Oysa, zeka ve kültür düzeyi ne olursa olsun, her insan bir dil öğrenir ve konuşur. En zeki hayvanlar bile insan dilini öğrenemediklerine göre, kuşkusuz dil yeteneğinin zekâ ile hiçbir ilişkisi yoktur; çünkü dil yetisi doğuştan gelen insana özgü bir özelliktir” (Kıran, 2006: 163).

N. Chomsky, artık dilin işleyiş kuramının oluşturulması için yeterince gözlem yapıldığını söylemiştir. Böylece, üretici dilbilgisi artık betimsel değil açıklayıcı olmak ister; bütün öteki araştırmacılar gibi, dilbilimciler de çalışmalarında bir takım varsayımlar öne sürerek onları doğrulamaya çalışırlar. Chomsky'nin dilbilim kuramı kabul görmeden önce baskın davranışçı kuram, dilin alışkanlık ve becerilerden oluşan bir dizge olduğunu, dile dair bilgilerin koşullanma, ilişkilendirme ve bu becerileri uygulamaya dönük alıştırmalar yapma türünden mekanizmalarla öğrendiğini ve bir dili bilmenin bu becerilere hâkim olmak, dil kullanımının ise bu becerilerin uygulanması

olduğu öne sürülmüştür. Chomsky çocuğun dil edimine ilişkin gözlemlerin bu kuramı yanlışlığını söyler. Çocuklar çevresel uyarıcılar ile açıklanamayacak bir hız ve yetkinlikle dili öğrenirler.

“Çocukların şu dili değil bu dili öğrenme konusunda kalıtsal bir yatkınlıkları olmadığını da kabul edersek, o zaman-edilme düzeneğine ilişkin olarak ulaştığımız sonuçta evrensel dilbilgisi ilgili sonuçlar olup çıkar bu sonuçlar, öteki dillerin dilbilgilerini oluşmasına bir açıklama getirmediği gösterilerek yanlışlanabilir. Örneğin: eğer bu sonuçlar öteki dillerle ilgili olguları açıklamaya yardımcı olursa ayrıca doğrulanmış olur” (Chomsky, 2001: 171).

7. DİLİN BİÇİMSEL YAPISI

7.1. Dilin Genel Özellikleri

“Kuşaklar boyu süren verimli bilimsel çalışmalara karşın bu bildiride üzerinde yoğunlaşılacak sorulara ancak geçici yanıtlar verilebilir. Derinlemesine betimlemeleri elimizde olan çok az dil var; dilin de ancak belirli yanları, genel nitelikte sonuçlara destek sağlamaya yetecek özen ve başarıyla incelenmiştir. Yine de, insan dillerini, belli sınırlar içerisinde, buyrultusal simgesel yönlendirme, iletişim ve kendine-ifade dizgelerinden ayıran bir takım özelliklerle koşulları ana hatlarıyla belirlemek olanaklıdır” (Chomsky, 2001: 173).

Chomsky’e göre, teker teker dillerin kuralları vardır. Teker teker diller, hem evrensel dilbilgisi hem de kendi dillerinin kurallarını kullanırlar. Bu da cümle unsurlarının farklı biçimlerde düzenlemesini mümkün kılar. Bu yüzden üretici dönüşümsel dilbilgisi, bir doğal dildeki sınırlı sayıda kuralla, dilbilgisine uygun sonsuz sayıda cümle üretebilecek bir dilbilgisi modelidir. Çünkü var olan bütün dilleri, tüm ayrıntılarıyla ele alıp

incelenmesi mümkün değildir. Ancak kuralları bilinen ve sınırlarını çizilen dil/diller araştırabilir.

“Algılama modelleriyle ilgili olarak söylemiş olduklarımız üretim modelleri için de aynı ölçüde geçerlidir. Belirtkelerin, anlamsal tasarımlarıyla birlikte sesçil tasarımlamalarını üreten dilbilgisi kurallarını tümcelerin üretilişi için bir model yaratmaz, ama yine de böyle bir modelin dilbilgisi kurallarıyla bütünleşmesi gerekir. Bu basit ayrımlar göz ardı edilirse büyük bir kargaşanın çıkması kaçınılmazdır” (Chomsky, 2001: 176).

Evrensel sesbilgisi kuramı, bir ayırıcı özellikler dizgesine ek olarak, belli bir dilde izin verilen dizilerle izin verilen olanaklı seçimleri yöneten bir takım yasalara da bir anlatım biçimi vermeye çabalar. Sadece bir dilin bile evrensel dilbilgisi konusunda güçlü kanıtlar sunabilmesi, hiç kuşkusuz doğrudur. Burada bir çatışkı yoktur. Örneğin; bir çocuk kendi diline uygun bir üretici dilbilgisini, oldukça sınırlı kanıta dayanarak edinmek zorunda kalacaktır. Çocuğun bu başarısına bir açıklama getirebilmek için, sınırlı evrensel dilbilgisi kuramının kabul etmek zorunda kalacaktır.

8. DİLBİLİM VE FELSEFE

“Dilbilimciler ile felsefecilerin kullandıkları yöntemler ile ilgilendikleri konular birbirine o kadar çok benziyor ki, bu iki alanın kesin çizgilerle birbirinden ayırmakta direnmek, ya da bunlardan birbirinin diğerini elde ettiği başarıların dar bir bakışla görmezlikten gelmek delilik olurda sanırım” (Chomsky, 2001: 237). Konuşma en genel anlamıyla dile dayanır. İnsanın dille bildirişme kabiliyeti konuşmadır. Belirli bir kültüre, topluma ait inanç, davranış çerçevesinde konuşma dildir. Konuşma tarihteki tüm dilleri kapsar, bu insanda bir dili konuşma kabiliyetidir. Konuşmayı konu alan dilbilimdir. Bugün biliyoruz ki bu dilbilgisi kabiliyeti Kant’çı anlamda bir melekedir, yetenektir. Bir

apriori imkândır. Dil, öğrenilen bir şeydir. Saussure'ün dilbilimde işaret edilebilir değerler öne çıkmıştır. Ama bizim için anlam önemlidir, anlamı bilim bağlamında en yetkin işleyen dilbilimdir ve dilbilim felsefe açısından önemlidir. *“Çocuğun dile ilişkin bilgiyi edinmesi, bir tür kuram oluşturma olarak nitelenebilir. Kendisine son derece sınırlı veriler sunulan çocuk, küçük bir örneği bu veriler olan dile ilişkin bir kuram oluşturur (aslında, verilerin oluşturduğu küçük örnek verilerin çoğunun ilgisiz ve yanlış olduğu için atılması gerektiği anlamında son derece zordur-bu nedenle çocuk, duyduklarının çoğunu yanlış kurulmuş, hatalı ve uygunsuz olarak belirleyen dilbilgisi kurallarını öğrenir). Çocuğun, sonuçta dile ilişkin bilgisi kuşkusuz kendisine sunulan verilerin ötesine geçer. Başka bir deyişle, bir biçimde geliştirmiş olduğu kuramın, ancak çok küçük bir bölümü dayandığı veriler olan, öndeyilere açık bir kapsamı vardır”* (Chomsky, 2001: 250).

Çocuğun, dil edinimine ilişkin dilbilimsel kuramın insanın bilişsel doğasına ilişkin sonuçları ile ne kadar paralel olduğu açıktır. İnsanda dil yetisinin de gösterdiği gibi doğuştan gelen genetik bir yaratıcı yetenek vardır. Bu yetenek insanın bilişsel doğası içinde merkezi bir öneme sahiptir. Uygun bir zemin sağlandığında insana muazzam bir potansiyel sunulmaktadır.

“Dilbiliminde, felsefede ve ruhbiliminde son yıllarda egemen olan deneyci öğretilerin eğer doğru bir anlatım biçimi verilirse dikkatli bir dil incelemesiyle çürütülebileceklerine inanıyorum. Eğer felsefe felsefecilerin yaptıkları şey ise bu vargıların da, hem klasik hem de çağdaş biçiminde, felsefeyle doğrudan ilgisi vardır. Tarihsel yanlış anlama, Locke ile doğuştan idelerle ilgili irdelemesinde Locke'un eleştirdiği düşünülen kimse arasındaki sorunla ilgili. Goodman, Locke'un, doğuştan ideler öğretisinin “yanlış ve anlamsız” olduğunu “açık bir biçimde gösterdiğine” inanıyor. Bu konu üzerinde hiç durmayacağım, çünkü Locke'un doğuştan ideler

öğretisiyle ilgili eleştirisini, öğretinin “tanınmış hiçbir destekçisi tarafından savunulmayan en kaba biçimine bir saldırı olduğunu” basma kalıp bir tarih bilgisidir” (Chomsky, 2001: 252).

Yirminci yüzyılda filozoflar dille öyle çok uğraşmışlardır. Dilin felsefi irdelemesinin kendilerinin ya tek kişi ya da en azından kavramsal açıklığı ve anlamayı sağlamak üzere kendisinden yola çıkmaları gereken iş olduğu düşüncesini öyle benimsemişlerdir ki, Locke’un yazdıklarının şimdi yeni görüşler sağlamadaki katkısının pek az olduğu düşünülebilir. Bu konuda Locke’un söylediklerinin tümü yeni bir ilgi uyandırmayacak kadar açıkça doğru ya da açıkça yanlış görülür.

J. Locke göre (2004); sözcükler düşünceler için değil, düşüncelerin açıkça anlatılması ve iletişim için gereklidir. Buradan da J. Locke’un zihinsel önermeler ile sözel önermeler arasında yaptığı ayrımı açıklıyor. J. Locke, bir kimse ya elindeki dilin yetersiz oluşu ya da düşüncesinin açık olmayışı yüzünden, kendisini iyi anlatmayabilir. Aynı zamanda düşüncesini açıklamanın kendisi de dili açık biçimde kullanma sorunudur. Locke’un; sözcüklerin yerini tuttukları idelerden daha çabuk ortaya çıktıklarını açıklıyor.

“Konuşma hemen herkes için öylesine alışılmış, çabası ve düşünmeden yapılan iştir ki, konuşan sürekli olarak, eğer bize sorulmuş olsa, ya kesin anlamlarının bulunmayışı ya da kavrayışımızın yetersiz oluşu yüzünden tam anlamlarını bildiremeyeceğimiz tümceler kurarız; bu yolda düşüncemiz bulanıktır ya da açık değildir. Düşüncelerimizi ya da idelerimizi daha açık kılmamızı istemek, söylediğimiz şeyi, onu daha açık yapan başka sözcüklerle ya da asıl söylemek istediğimiz şeyi anlatan başka sözcüklerle onu yeniden düzenlemektir. Locke, konuşmamızın çoğunun papağan konuşmasından büsbütün değişik olmadığını düşünür: Benzemeyen yanı,

papağanın, “söylediği” şeyi yeniden düzenlemesinin kesinlikle olanaksız olmasına karşın, bizim öyle olmayışımızdır. Çünkü papağan dili konuşmayı değil (tam Locke’un anlamında) sözcükleri yan yana dizmeyi öğrenebilir ya da başka bir anlatımla bizim konuşmamız iletişimseldir, papağınki değildir. Fakat bir yandan da, konuşmalarımızın çoğu papağan konuşmasına benzer, çünkü uyarıma karşı alışılmış tepkidir ve yeniden düzenleme isteğini karşılayamaz; çoğunlukla bunun papağan konuşması olduğu açığa çıkmaz, çünkü yeniden düzenlenme istenmez” (Locke, 2004: 43).

J. Locke’un, bu konudaki bazı açıklamalarına katılmamak mümkün değildir. Günümüzde çoğu insan arasında geçen konuşma ya da iletişim benzer durumdadır. Örneğin, sık sık karşılaştığımız ya da iletişim ağları yoluyla (telefon, internet) şunu her zaman alışkanlık haline getirip söylüyoruz: Ne yapıyorsunuz? Nasılsınız? Ne haber? Diye karşımızdaki kişiye sık sık soru sorarız. Kişinin bize verdiği cevap ise; iyiyim, sağ ol, seni sormalı gibi hep aynı papağan cevaplarıdır.

İnsanlar günlük konuşmaları içerisinde kısaltmaları devamlı kullanırlar. Örneğin; bir annenin pencereden uzanıp kızına “Zeynep” diye seslenebilir. Fakat bu bir ayrıklık değildir, çünkü buradaki “Zeynep” kızının adının yüksek sesle söylenişi değil, anne ile kızın “Zeynep buraya gel ” ya da “Zeynep seni görmek istiyorum”, anlamına gelen kendi aralarında anlaştıkları bir dil kısaltmasıdır. O halde J. Locke’un kendine yönelttiği asıl soru, sözcüklerin nasıl genel olur sorusudur. Bir sözcüğün genel olması için, durumun ne olması gerektiğidir. Sonuç olarak, Locke’a göre bir genel ide, imge kavramında olduğu gibi, ruhsal nesnelerden biri olmayıp, sözcükleri uygun biçimde ayırt etme, öbeklendirme ve kullanma yeteneğidir.

“Olağan öğrenme süreçleri konusundaki çözümlemeniz felsefedeki deneyci geleneğe bir karşı çıkış oluşturuyor. Deneycilerin, nasıl öğrendiğimiz konusunda

yanılıyor olduklarını düşünmeniz, bilginin yapısı konusunda da yanılıyor olduklarını düşündüğünüz anlamına gelir. Hume'un sözleriyle, insan bilimini oluşturmaya çalışmıştır. Hume geliştirdiğinin deneysel bir kuram olduğunu düşünüyordu. Ancak biz bu kuramı incelediğimizde, sanıyorum bunun bütünüyle yanlış olduğunu ortaya çıkarıyoruz.” (Maggee, 1979: 337).

Burada, özellikle B. Maggee, Chomsky ile diyalogunda dil konusunda J.Locke ve D. Hume göndermede bulunmaktadır. Maggee, deneycilerin dil alanında bazı konularda yanıldıklarını açıklamaktadır. J. Locke'un “İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde dil konusunda Chomsky'den farklı açıklamalar yaptığını görmekteyiz.

“Yeni Düşün Adamları” adlı eserde B. Maggee ile Chomsky arasında geçen diyalogda, Maggee, Chomsky'e şunu söylüyor: *“Girişte belirttiğim bir nokta, biri dilbilimci, öteki siyasi eylemci olarak uluslar arası iki ününüz olduğu idi. İlk bakışta bu iki etkinlik bağlantısız görünebilir; ama kanımca aralarında gerçek ve ilginç bir bağlantı var. Şu biçimde söyleyeyim: Avrupa düşüncesinin tarihsel gelişmesinde, liberalizm, deneyci felsefe ve bilimsel yöntemle yakın bir bağlantı içinde ortaya çıkmıştır. Felsefe ve bilimde deneyciliğe karşı çıktığınız gibi, siyasette de liberalizme karşı çıktınız. Yazılarınızda söylediğinize göre, liberalizm, geçmişteki doğrular ne olursa olsun, bugün artık yetkeyi elinde tutanların işbirlikçisi olmuştur. Dolayısıyla her iki etkinliğinizde Anglo–Sakson geleneğinde temel yer tutan deneyci – liberal yaklaşıma önemli ölçüde karşı çıkışa dayandığına göre, dilbilim çalışmalarınızla, sözlerime dramatik bir boyut kazandırmak üzere, şöyle söyleyeyim, Vietnam savaşına karşıt duruşunuz arasında önemli düşünsel bir bağlantı vardır” (Maggee, 1979: 340).*

Chomsky, dilbilimindeki uzmanlığıyla, “dil”in yapısal özelliğinden daha fazlasına sahip olduğunu göstermiştir. Chomsky, ayrıca dile yeni bir anlayış getirerek, dili özgürce kullanmanın yaratıcılığın edinilecek bir şey olmadığını, tam tersine insanda doğuştan var bir üstünlük olduğunu belirtir. 1960’lı yılların ortalarında dilbilim üzerine yaptığı çalışmalarla yükselen bir değer olan Chomsky, Amerikan’ın Vietnam savaşındaki tutumuna eleştirel bir yaklaşım getirmesi ve savaşa karşı çıkmasıyla çoğu kişiyi bir hayli şaşırtmıştır.

SONUÇ

Gerçekten önemli olan şu olsa gerek: Yirminci yüzyıl felsefesini en çok uğraştıran bir soru/sorun varsa, bu dil ile dünya arasındaki ilişki olmuştur. Çoğu kimse bu konuda açık seçik görüş belirtmişlerdir. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki filologlar, tarihçiler, toplumbilimciler ve filozoflar gibi metinlerle alışverişi olan herkesi dil sorunları ilgilendirir. Bu açık bir gerçektir. Bireylerin ve toplumların yaşamında dil en önemli etkidir. Onun için, dili inceleme işi yalnızca birkaç alanla sınırlı kalmaz. Gerçekte, herkes dille az çok uğraşır.

Kısacası, dilbilimin amacı, her şeyden önce, bildirim (fonetik) aracı olan dili, bütün özellikleriyle tanımak ve tanıtmaktır. Başka bir deyişle dilbilim: “Dil nedir?” “Dil nasıl işler?” Temel soruların yanında, “Bir çocuk konuşmayı nasıl öğrenir?” “Dil neden değişir?” gibi sorulara da cevap vermeye çalışır. Dilin, bilimsel incelemesinin sağladığı pratik yararlar tartışılmaz. Ve en önemlisi, bütün öteki bilim dalları gibi, dilbilimin insanın bu dünyayı ve evreni daha iyi anlamak, anlamlandırmak için duyduğu bilgi ihtiyacını gidermeye çalışmasıdır. N. Chomsky’nin uğraştığı, yapmak istediği bu soruları cevaplarını bulmaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, (1998), *Felsefe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Akarsu, Bedia, (1998), *Dil- Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çotuksöken, Betül, (1998), *Kavramlara Felsefe İle Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Çotuksöken, Betül, (2000), *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Çotuksöken, Betül, (2002), *Felsefe: Özne- Söylem*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cassirer, Ernst, (2005), *Sembolik Formlar Felsefesi I- Dil*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.
- Cassirer, Ernst, (2005), *Sembolik Formlar Felsefesi III- Bilginin Fenomenolojisi*, (Çev. Milay Köktürk), Ankara: Hece Yayınları.
- Chomsky, Noam, (2001), *Dil ve Zihin*, (Çev. Ahmet Kocaman), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Kıran, Zeynel & Kıran, Ayşe (Eziler), (2006), *Dilbilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Locke, John, (2004), *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Maggee, Bryan, (1979). *Yeni Düşün Adamları*, (Çev. Tuncay Mete), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, (2015), *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Uygur, Nermi, (2008), *Dilin Gücü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, Nermi, (2000), *Kuram- Eylem Bağlamı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich, (2003), *Ecce Home*, Kişi Nasıl Kendisi Olur, (Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul: Say Yayınları.
- Nutku, Uluğ, (2011), *Gezgin Felsefe*, Adana: Baştuğlar Matbaacılık.
- Wittgenstein, Ludwig, (2007), *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig, (2008), *Tractatus Logico-Philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Metis Yayınları.